

ПОЛЬЩА #17

Дослідження практик відновлення країн після руйнації

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА

(1939-1945)

Збитки:

загинуло понад
6 млн осіб

втрата 38% свого
національного багатства

близько 886 млрд дол США
матеріальних втрат

Загальні дані про країну

Польська Республіка (далі – Польща) – унітарна, демократична правова держава, що реалізує принципи соціальної справедливості. Згідно з конституцією державний лад країни ґрунтується на поділі та рівновазі законодавчої влади, виконавчої влади та судової влади. Законодавчу владу здійснюють Сейм і Сенат, виконавчу владу – Президент Польської Республіки і Рада Міністрів, судову владу – суди і трибунали [1].

Польща – член багатьох міжнародних організацій: ООН, МВФ, ЄС, НАТО, ОБСЄ, Рада Європи та ін.

Показник ВВП Польщі у 2021 році становив 658,1 млрд дол США, ВВП на душу населення 17 366 тис. дол США [2]. Країна має високий індекс людського розвитку, який протягом останніх 10 років постійно зростає [3].

Основними галузями економіки Польщі є промисловість та послуги. Промисловий сектор дає 27,7% ВВП, у ньому працює 32,1% робочої сили. Сектор послуг становить 57,8% ВВП, у ньому зайнято близько 58,7% активного населення. В останні роки ця галузь переживає бум, особливо у сфері фінансових послуг, логістики, інформаційних технологій та туризму. Зокрема тут спостерігається вражаюче зростання: у 2019 році кількість туристів, які відвідали країну, досягла рекордної цифри 21,4 мільйона осіб [4].

За даними Світового банку, добре диверсифікована економіка Польщі є однією з найменш постраждалих від пандемії COVID-19 у Європі. Після зниження ВВП на 2,5% у 2020 році ВВП збільшився на 5,7% у 2021 році [5]. Проте Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) прогнозує, що ВВП Польщі зросте лише на 4,4% у 2022 році та на 1,8% у 2023 році. Уповільнення темпів росту в основному пов'язане з оголошеним ЄС ембарго на російську нафту, що спричинить додатковий тиск на підвищення цін на енергоносії [6].

Збитки від Другої світової війни

Польща зазнала величезних втрат у результаті військових дій. За приблизними оцінками, під час війни загинуло понад 6 млн осіб. За кількістю жертв Польща посідає четверте місце серед інших країн, які постраждали від Другої світової війни [7].

**Понад 6 млн
людських жертв**

У результаті війни та окупації 1939 – 1945 років Польща втратила близько 38% національного багатства, у тому числі: 50% залізничної інфраструктури, 55% інфраструктури охорони здоров'я, понад 64% хімічної промисловості, майже 60% електротехнічної, 53% харчової, 48% металургійної та 55% текстильної промисловостей. Німці знищили близько 14 тис. заводів, 84 тис. ремісничих майстерень, понад 350 тис. сільських господарств. Символом польських матеріальних втрат були руїни столиці, зокрема найцінніших пам'яток: після придушення Варшавського повстання восени 1944 року німці методично руйнували забудову. Поляки втратили понад 40% культурного надбання [8].

Крім того, Польща, попри приналежність до табору переможців, зрештою втратила близько 20% своєї території [9].

За оцінками польських експертів з військових репарацій, вартість втрат Польщі під час Другої світової війни становить приблизно 50 млрд доларів США за курсом 1939 року. У перерахунку на 2018 рік це становить приблизно 886 млрд доларів США. [10].

886 млрд дол США
розмір матеріальних втрат

Відновлення Польщі після Другої світової війни

Історія Польщі з 1945 до 1989 року охоплює період комуністичного правління, встановленого у країні після закінчення Другої світової війни. Ці роки, попри загальну індустріалізацію, урбанізацію та значне підвищення рівня життя, були затьмарені сталінськими репресіями, соціальними заворушеннями, політичними чварами та серйозними економічними труднощами [11].

Слід відзначити, що після завершення війни польський уряд під тиском радянської влади відкинув пропозицію про участь у плані Маршалла [12]. Фахівці з економічної історії сходяться на думці, що виключення Польщі з плану Маршалла мало дуже негативні та довгострокові наслідки для країни [13].

Крім того, під впливом Радянського Союзу в 1953 році Польща відмовилася від німецьких репарацій [14]. Однак з 2017 році це питання знову актуалізувалося через висловлювання окремих польських політиків про те, що відмова від репарацій не мала юридичної сили, оскільки вона була здійснена під тиском [15]. Станом на кінець 2021 року Польща продовжує заявляти претензії щодо виплати репарацій від Німеччини за збитки, заподіяні країні під час Другої світової війни [16].

Тож фактично Польща була приречена самостійно відбудувувати країну, що була практично вщент зруйнована внаслідок воєнних дій.

Основні заходи з післявоєнного відновлення:

1. Проведення земельної реформи.

Задля отримання широкої підтримки від селян комуністи першочергово прийняли рішення про невідкладне проведення земельної реформи. З цією метою вже 6 вересня 1944 р. Польський комітет національного визволення видав декрет про земельну реформу, що передбачав обов'язковий та безоплатний розділ маєтків, площа яких перевищувала 50 га (у західних губерніях довоєнної Польщі понад 100 га). Господарства німців, колабораціоністів та осіб, які ухилилися від військової служби також підлягали поділу, незалежно від розміру. Експропрійована земля мала бути поділена на невеликі ферми площею близько 5 га, які мали бути передані безземельним і дрібним фермерам.

Декрет про земельну реформу зустрів протидію з боку церкви та організацій польського підпілля, у тому числі тих, чиї програми передбачали глибоку розбудову економічних відносин у селі. Насамперед висловлювалися сумніви щодо проведення реформи в обхід законодавчої влади та на підставі указу органу, який формально навіть не мав статусу уряду. Відсутність компенсації законним власникам також спричинила опір [17].

2. Націоналізація промисловості та приватної власності.

На початку 1946 року комуністи зробили наступний крок до повної радянзації польської економіки. 3 січня 1946 року було ухвалено закон про передачу основних галузей народного господарства у державну власність. Він передбачав, що всі промислові підприємства і банки, які належали Третьому рейху та його громадянам, підлягали безоплатній націоналізації. Крім того, з виплатою компенсації колишнім власникам держава мала взяти під контроль всю гірничодобувну та металургійну, а також текстильну, поліграфічну та харчову промисловість, а з решти галузей - усі підприємства, на яких в одну зміну працювало понад 50 осіб.

Проблеми з поставками внаслідок воєнних руйнувань та відповідно зростання цін на продовольство стали приводом обмеження приватної власності у торгівлі. Влада розпочала так звану «Битву за торгівлю». Вона полягала у пропагандистському придушенні приватного підприємництва, за яким було державне захоплення спочатку оптової, а потім, значною мірою, і роздрібною торгівлі. У результаті «Битви за торгівлю» кількість приватних магазинів скоротилося з більш ніж 134 тис. в 1947 р. до приблизно 78 тис. в 1949 р. Поступова ліквідація приватних закладів викликала великі труднощі у забезпеченні населення товарами повсякденного попиту [18].

3. Індустріалізація країни.

Центральне планове управління (ЦУП), створене 10 листопада 1945 р., відповідало за підготовку відновлення країни від руйнувань, завданих війною. ЦУП розробляв плани економічного розвитку та контролював їх виконання. Серед іншого він підготував План економічної реконструкції, відомий як «Трирічний план», який був реалізований у 1947-1949 роках. Положення Трирічного плану передбачали підвищення рівня життя суспільства вище за довоєнний рівень, ліквідацію безробіття, зниження перенаселеності в сільській місцевості та модернізацію країни. З цією метою інвестиційні кошти спрямовувалися насамперед на реконструкцію найменш постраждалих підприємств та відновлення промисловості, що працює на задоволення потреб населення. Примітно, що трирічний план передбачав рівну роль в економіці всіх трьох секторів власності: державного, кооперативного і приватного [19]. Це був єдиний в історії Польської Народної Республіки економічний план, спрямований на підвищення рівня життя населення, а не розширення важкої промисловості [20].

Подальший економічний розвиток Польщі також ґрунтувався на планах, розроблених урядом і партіями: шестирічний план розвитку і побудови основ соціалізму, реалізований в 1950-1955 роках, і п'ятирічний план економічного розвитку на 1956-1960 роки.

У підсумку відзначаємо, що післявоєнні заходи в Польщі були традиційними для країн, які опинилися під комуністичним куполом і не є релевантними для сучасної України.

Польське «економічне диво»

Після 1989 року, коли Польща звільнилася від комуністичного режиму, у країні розпочався стрімкий економічний ріст.

Польська економіка все більше залучалася до ринкової глобальної економіки, до якої вона була погано пристосована. Щоб спробувати досягти економічної стабільності, посткомуністичний уряд застосував підхід, відомий як «шокова терапія» [21], який був спрямований як на стримування інфляції, так і на прискорення переходу Польщі до ринкової економіки. У рамках цього плану уряд заборонив підвищувати заробітну плату на певний період, скасував контроль над цінами, поступово припинив субсидування державних підприємств та дозволив великомасштабне приватне підприємництво.

Жорсткі реформи важкого початку 1990-х принесли свої плоди, стався бум підприємництва, було створено базові інститути, необхідні для функціонування ринку, розпочався процес приватизації [22].

У результаті інфляція почала знижуватися: з 250% у 1990 році до 10% у 2000 році. У виробництві та ВВП також виник різкий перелом: з 1990 по 2000 рік середньорічний приріст ВВП склав близько 4%. Платіжний баланс Польщі покращився (частково в результаті списання боргів), і країна перетворилася в одну з провідних економік колишнього Східного блоку, а також в одну з найбільш швидкозростаючих в Європі.

Промисловість та сільське господарство дедалі більше приватизувалися. На початку 1990-х років більш ніж половина польської економіки знаходилася у приватній власності, а понад 4/5 польських магазинів були приватними. До 2001 року до приватизації долучилися понад 6 800 державних підприємств, а на частку приватного сектора припадало понад 70% ВВП. За деякими оцінками, до 2012 року частка приватного сектора ВВП збільшилася до 80-85% [23].

Дуже важливо, що процес приватизації проходив загалом ефективно та прозоро. Крім того, приватизацію було проведено таким чином, що не призвело до олігархізації економіки [24].

Поступова стабілізація соціально-економічної ситуації призвела до швидкого збільшення іноземних інвестицій, перетворивши Польщу на найбільш привабливе місце для них у регіоні [25].

У процесі переходу до приватної власності та ринкової економіки Польща все більше залучалася до міжнародних економічних та політичних організацій. 1991 року вона вступила до Ради Європи, 1995 року стала членом Світової організації торгівлі, а 1996 року - Організації економічного співробітництва та розвитку. У 1999 році разом з Угорщиною та Чехією набула повноправного членства в НАТО. Як асоційований член Європейського Союзу (ЄС) з 1994 року, Польща стала повноправним членом у 2004 році.

З 1989 року економіка Польщі зросла майже втричі. У той час як решта Європи впа-ла в рецесію після початку глобальної кризи у 2008 році, Польща продовжувала зростати. Після вступу до ЄС у 2004 році Польща отримала значну вигоду від пото-ку структурних фондів ЄС [26].

Сьогодні це шоста за величиною економіка ЄС, реальний ВВП на душу населення збільшився на 135% у період з 1989 по 2017 рік, внаслідок чого Польща з рекордни-ми темпами перемістилася з країн із середнім рівнем доходу за версією Світового банку до країн з високим рівнем доходу. Зростання наявного доходу польських домогосподарств у 2007–2017 роках, що склало понад 60%, перевищило зростання у найбільших економіках ЄС [27].

Загалом експерти серед причин успішного “економічного дива” Польщі виділяють наступні:

1. Європейська інтеграція. У ході цього процесу поляки перейняли західні інститу-ти, правила та соціальні норми, що лежать в основі економічного розвитку: верхо-венство закону, незалежну грошову політику, жорстку конкуренцію, вільну пресу та демократію.

2. Освіта. У країні вже давно існує дуже хороша система освіти, а широко поширені технічні знання сьогодні дають помітну конкурентну перевагу в економіці [28]. Сьо-годні кожна друга молода людина навчається в університеті, що вище за середній показник по ЄС, тоді як у 1989 році це був лише один із десяти.

3. Фінансові ресурси ЄС. Польща також виграла від великого надходження коштів ЄС, які допомогли вперше в історії з'єднати Польщу із Західною Європою авто-мобільними дорогами. Поліпшенню ділового клімату також сприяло те, що Поль-ща очолила рейтинг Світового банку Doing Business серед країн ЄС та ОЕСР щодо темпів проведення реформ [29].

Вступ Польщі до ЄС дозволяє 80% її експорту надходити на ринки ЄС. На частку Польщі, однієї з найпромисловіших країн Союзу, у 2017 році припало майже 20% нових робочих місць у промисловості ЄС. З найбільшого джерела емігрантів у ЄС Польща перетворилася на економіку з найбільшим припливом робітників-мі-грантів з-за меж ЄС, зокрема з України [30].

Польща настільки успішно розпоряджалася коштами з Брюсселя, що наразі зіткну-лася з перспективою різкого скорочення коштів ЄС у бюджеті на період після 2020 року. Брюссель не так прагне витратити гроші на країну-члена, яка зараз стає все більш заможною (і дедалі складнішою в політичному плані) [31].

Корисне для України

Стрімке економічне зростання країни пов'язують із 1989 роком, коли країна звіль-нилася від комунізму і розпочала рухатися в бік європейської інтеграції. Тож, на нашу думку, саме цей період в історії Польщі є найбільш успішним і безпереч-но потребує глибокого додаткового вивчення. Адже саме правильні та швидкі політичні і економічні кроки призвели до того, що вже у 1999 Польща стала членом НАТО, а у 2004 членом ЄС.

Ставши повноправним членом ЄС, Польща отримала значні фінансові ресурси, які стали каталізатором стрімкого економічного руху. Наприклад, з моменту вступу в ЄС лише ВВП Польщі виріс більш ніж на 400 млрд дол США — із 255 млрд дол США

до 674 млрд дол США [32]. Крім того, країна не просто поглинала кошти європейських партнерів, а забезпечила їх якісне і прозоре використання.

Україна вже отримує значні фінансові ресурси від іноземних партнерів, а тому також важливо забезпечити створення механізмів, які б унеможливили зловживання отриманими коштами.

Крім того, однією з причин успіху польської економіки є висококваліфіковані працівники. Експерти відзначають високий рівень освіти в країні, який позитивно впливає на економіку. Отже, питання зміни підходів в освітньому процесі також має бути на українському порядку денному.

Загалом досвід Польщі показує, що Україна рухається в правильному напрямку. Триває європейська інтеграція. Зокрема, Україна на 70% виконала свої зобов'язання за Угодою про асоціацію з ЄС [33]. З жовтня Україна отримає митний безвіз з ЄС [34]. З 1 вересня 2022 року планується старт приватизації [35]. Однак за прикладом Польщі слід забезпечити максимальну її прозорість і недопущення олігархізації.

У підсумку, досвід країни-сусіда може стати в пригоді для прискорення вступу в ЄС, що безперечно стане новим поштовхом у розвитку країни. До того ж Польща є прикладом якісного та прозорого використання коштів ЄС.

Цей матеріал підготовлений в рамках комплексної роботи “Дослідження практик відновлення країн після руйнації”. Повний текст дослідження й методологія будуть доступні у розгорнутому матеріалі команди АЦ “Інститут аналітики та адвокації” згодом.

Детальніше про нас: iaa.org.ua

Якщо Ви маєте пропозиції або доповнення, які на Вашу думку, нам слід врахувати для покращення цього дослідження, напишіть нам на адресу: mail@iaa.org.ua або у соціальні мережі: www.facebook.com/iaa.org.ua.

Автор: Вячеслав Курило

Верстка і дизайн: Катерина Кисла, Олена Овсяник.

Віримо у нашу перемогу!

Все буде Україна!

Цю публікацію було підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її вміст є виключною відповідальністю ГО «Інститут аналітики та адвокації» і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу